

višenacionalne Jugoslavije. Od kulture sećanja uvek zavisi kakvu će ulogu ono primiti. Sećanje ne mora imati samo konzervativno-revanšističku nego i prosvetiteljsku ulogu. Koka govori o produktivnoj snazi sećanja, ali ne u konzervativnom smislu rehabilitovanja tradicije već izvlačenja istorijske pouke. Istorijsko sećanje pomoglo je da se druga polovina veka jasno razlikuje od prve. Premda je teret prošlosti, za Nemce istorijsko sećanje može biti produktivno. Sam oprez da se može ponovo skliznuti u varvarstvo može delovati mobilizatorski, a takvo sećanje može biti temelj demokratskog identiteta (Kocka 1996). Prosvećeno sećanje (aufklärende Erinnerung), koje nije isto što i istorijsko znanje, razlikuje se od običnih projekcija i mitova o kojima se ne da raspravljati.

Sporovi oko "žive istorije" neshvatljivi su bez uočavanja njenih podzemnih tokova, koji su slični kod istorija Austrije, Grčke, Belgije i Mađarske. Uvek su pitanja ista: šta je bilo pre 1939, šta između 1939-45. i kako se danas ta sećanja oživljavaju ili potiskuju (Wirth 1999). Povratni uticaj samih sećanja (istoriografije, stereotipa, predrasuda) na zbivanja u pojedinim razdobljima dugog procesa bio je raznolik (debate istoričara, unutar društvene napetosti, građanski rat). Objašnjenja uzroka i posledica sukoba oko prošlosti pouzdanija su ukoliko se i ovi idejni procesi proučavaju na uporednom planu. Istoriografija mora biti kadra da uoči provincijalizam i nedovoljnost monografskog pristupa i bude svesna uzajamne ignorancije nacionalnih istoriografija. Upravo je ova ignorancija sprečila stvaranje za budućnost nužnog pluralističkog poimanja istorije i istorijske svesti i gledanja da je evropska prošlost nedeljiva (međuzavisna) i zajednička (Wirth 1999). Istorija je prepuna sivih zona, a ne samo upadljivih događaja (Lewin), pa treba razumno odrediti srazmeru između važnosti jednih i drugih (periodi neupadljivog mira su važni koliko i ratovi).

Kod uporednog osvrta na sukobe oko prošlosti (obraci, trajnost, kultura sećanja) u različitim sredinama najpoučniji su oni koji su primili teorijski najrazvijeniji oblik. Verovatno su u nemačkim diskusijama posle 1945. pomenuta preispitivanja (grupna i lična) izražena u najrazuđenijem vidu (moralnom, teorijskom i idejno političkom) pa mogu biti korisna u prepoznavanju i tumačenju sličnih procesa u drugim sredinama. Zato što je najrazuđenije, nemačko suočavanje sa fašizmom višestruko je poučno. Ovde bi trebalo prikazati neke karakteristične segmente nemačkog suočavanja sa vlastitom prošlošću (fašističkom i socijalističkom), pre svega sadržaj najotvorenijeg spora istoričara 1986/87. tzv. Historikerstreit, a zatim i slične idejne sukobe u još nekoliko zemalja 1990-ih godina (Švajcarska, Austrija, Rusija, Japan). Smena epohalne svesti na kraju 20. veka podstakla je slična nastojanja za preradom (rasterećenjem ili demonizovanjem) prošlosti u različitim sredinama, ali ovi procesi bili su u različitoj meri idejnopolitički dramatični i teorijski poučni. Retke su bile sredine gde su prevladavanje prošlosti i sukobi sećanja zaoštreni do nelagode ili stida zbog odgovornosti vlastite nacije u masovnim zločinima. Stvaralačka inteligencija daleko češće je nametala prevladavanje prošlosti po revanšističkom obrascu prkosnog ponosa. U Jugoslaviji još uvek je teško očekivati organizovano idejno podsticanje promišljanja grupnog stida zbog neposustalosti i raširenosti uverenja da je u minulom građanskom ratu upravo moja nacija bila u pravu. Nije mala odgovornost stvaralačke inteligencije to što je svuda u bivšim jugoslovenskim republikama umesto osećaja nelagodnosti i stida zbog podsticanja građanskog rata ustoličen neprevladani "patriotizam" i kvaziistoriografski osmišljeni revanšizam kao nepresušni balkanski konfliktni potencijal. Misao o društvu mora razvijati kulturu saosećanja i sa žrtvama drugih nacija i kulturu distanciranja od počinilaca uprkos porodičnim i nacionalnim vezama. Inače i naša će, kao i